

SANATLARIN BÖLÜMLENMESİ

Prof. Dr. Ömer Naci Soykan*

Bu yazının başlıca amacı, tüm sanatları, belli bir bakış açısından bölümlemek, böylece sanat dünyasını sistematik bir çerçeve içine oturtmaktır. Burada adı geçmeyen herhangi bir sanat türü varsa, onun da bu bölümlemede yer alabileceği öngörülür. Yazı, sanatın bütün alanına gerekçelendirilmiş bir bakış açısından bakarak onun bir sınıflamasını (=bölümlemesini/ klasifikasyon) vermek amacını gerçekleştirdiğinde, bir sanat kuramı (theoria) olacağı savını kendisinde bulundurur. Bölümlemenin bu kuramsal amacı yanında, sanatların öğretilmesine, eğitim kurumlarının buna göre düzenlenmesine de hizmet edebilecek oluşu, onun kılışsal ereğidir.

Bölümlemenin bakış açısını, sanat yapıtları karşısında estetik bir tavır alan öznenin alımlama tarzları oluşturur. Burada ortaya konan bu tarzların eksiksiz olarak verildiği, yani öznenin başka hiçbir alımlama biçimine sahip olmadığı inancı, bölümlemenin tüm sanatları kapsadığı savının dayandığı temeldir. Buna göre, sanatları ilkin biri algısal, diğeri kavramsal sanatlar olmak üzere ikiye ayırıyoruz. Bu ikisinin her birini tek tek bölümledikten sonra, bu kez onların birlikte kullanıldığı algısal-kavramsal sanatları üçüncü bir grup olarak ele alacağız. Sanat yapıtları, işitme ve görme duyularının her biri veya bu ikisinin birlikteliği yoluyla algılanırlar. Tat, koku gibi duyumlara tekabül eden, yemek, parfüm gibi nesnelere, sanat yapıtı olarak kabul edilmezler.

Algısal sanatları ilkin işitsel ve görsel sanat olarak ikiye ayırıyoruz. Yalnızca işitsel olan sanat türü müziktir. Bu sanat türü, daha alt türlere bölünmeyecektir. Tüm müzik çeşitleri, ne denli ayrı özellikler gösterse de algılanışları bakımından bir farklılığa sahip değildirlir.

Görsel sanatları, iki boyutlu ve üç boyutlu sanatlar olarak ikiye ayırıyoruz. Nesnelere boyutları bize algı yoluyla verildiği için bu ayırım şekli de bakış açımıza uygundur. İster yüzeyde, ister yüzeyin oyulması veya kabartılması biçiminde yapılmış olsun, iki boyutlu tüm görsel sanatları yüzey sanatları olarak bir öbekte topluyoruz. Bunlar, hat sanatı, minyatür, resim, fotoğraf, gravür, kabartma ve süsleme sanatlarıdır. Üç boyutlu görsel sanatları ise biri hacim, diğeri mekân sanatı olarak ikiye ayırıyoruz. Birincisine heykel, ikincisine mimarlık sanatı girer. Mimarlığın heykel sanatından başlıca ayrımı, onun iç mekâna sahip olmasıdır. Örneğin, bir yapı dış görünüşüyle, büyük-

* Mimar Sinan Üniversitesi Öğretim Üyesi

lûğüyle ne denli bir kiliseye benziyor olsa da, eğer onun bir iç mekânı yoksa, yani içine girilemiyorsa, o ancak bir heykel olarak nitelenebilir, mimari bir yapı olarak değil. Heykel ve mimarlık için göz önünde bulundurulmuş içine girilemezlik ve mekân kavramlarının her ikisinin de duyarlılıkla ilgili olması, yani algısal olması, burada da bölümlememizin bakış açısına uyulduğunu gösterir.

Yüksek nitelikli bir üretim standardına ve estetik bir görünüme sahip, nakış, halı, kilim, vazo, küpe, kolye, incik boncuk gibi kullanım nesnelere olan el sanatları ürünlerinin sanat yapıtı sayılıp sayılmayacağı tartışmasına burada girmek istemiyoruz. Ancak sınıflamamız, aynı zamanda sanat, eğitim-öğretim kurumlarının örgütlenişi için de bir model olmak savında olduğu için, bu amaçla, onların yüzeysel olanları iki boyutlu görsel sanatlar bölümünde, hacimsel olanları da üç boyutlu görsel sanatların hacim sanatı bölümünde yer alabilir.

Genellikle sanatlarda, özellikle de algısal sanatlarda temel işlev hoşlanma ya da şoke etme, santimental, naif vbg. belli bir duyuşsal etki bırakmadır. Hoşlanma özelliği, Kant'tan beri güzel sanat ile ücret sanat ayrımı için bir ölçüt olarak görülür. Kavramsal-dilsel sanatlarda, anlama ve kavramının yer alması doğaldır. Bu nedenle, bu sanatlarda hoşlanmanın yanında bir de düşündürme (düşünmeye yöneltme) işlevinin yer alması, kendiliğinden anlaşılırdır. Ancak günümüzde, algısal olmalarına karşın, "kavramsal sanat" adıyla anılan, bazı resim anlayışlarında ve "enstelasyon" denen tarzda görüldüğü gibi, hoş gitmenin ya da herhangi bir duyuşsal etki bırakmanın tümüyle bir yana bırakılması ve bunların işlevinin yalnızca düşündürmek olduğunun öne sürülmesi durumunda, onların sanat yapıtı olarak kabul edilebilmesi söz konusu değildir. Bu tarzlar, sembolleştirici zihinsel bir kavramın değil, fakat duyuşsal bir algının nesnesidirler. Duyuşsal algıya hitap eden nesnelere, elbette aynı zamanda kavramsal da olabilirler, örneğin bilmecelerde olduğu gibi. Zaten söz konusu tarzların bilmeceli karakterde olması da savımızı desteklemektedir. Bu nedenle bu tarzları bölümlememizin dışında tutuyoruz. Hoşa gitme yanında, ikincil bir işlev olarak sanatın düşündürme işlevini kabul ediyoruz; ama ister algısal, ister kavramsal olsun sanattan hoş gitme ya da herhangi bir işlevin tümüyle atılmasını benimsemiyoruz. Hiçbir duyuşsal etki bırakmayı ereklemeden bir şeyin sanat yapıtı olduğu söylenmemelidir. Ancak kavramsal olma savında olan, sözünü ettiğimiz bu tarzlar, eğer bu savı terk edip, duyuşsal bir etki bırakmayı erekleediklerinde ve bunu başardıklarında, onların da bölümlememizde yer almaları olanaklıdır. Bu takdirde onlar ya resim olarak iki boyutlu görsel sanatlara ya da "enstelasyon" olarak üç boyutlu görsel sanatların hacim sanatları bölümüne ait olurlar. Yukarıda el sanatlarının güzel sanat olup olmadıkları tartışmasına girmek istemediğimiz halde, burada böyle bir tartışmaya girmemizin nedeni şudur. Onlar kullanım nesnelere idi, oysa burada sözü edilenler, seyir nesnelere olarak karşımıza çıkarlar. Seyir nesnesi olmak, sanat yapıtı olmanın temel koşuludur. Ama o zaman da o nesne duyuşsal etki bırakmalıdır.

İşitsel ve görsel diye ikiye ayırdığımız sanatların birleştiği türü, işitsel-görsel sanat

başlığı altında topluyoruz. İşitsel-görsel sanatlara da dans ile baleyi veriyoruz. Bu iki sanat biçimi için yalnızca işitsel-görsel algılanış yeterli olması nedeniyle onlar bu yeri alıyorlar. Daha sonra göreceğimiz, örneğin tiyatro, opera gibi sanatları, işitsel-görsel oluşları yanında başka özelliklere de sahip olmaları nedeniyle başka bir sınıfa sokacağız. Bölümlemede dikkat edilmesi gereken bir nokta da şudur: Bir sanat türü, artık daha alt bir bölüme ayrılmadığı zaman, ona uygun sanatları örnek olarak veriyoruz; daha önce, yani bölümleme sürerken değil.

Algısal sanatların bölümlemesini burada bitiriyor ve kavramsal sanatlara geçiyoruz. Algılama ile kavrama arasındaki temel ayrım, nesnenin özneye verilmiş tarzı ile, eş deyişle, öznenin nesneyi alımlama tarzı ile ilgilidir. Bu da baştan beri söylediğimiz gibi, bizim bakış açımızı oluşturan şeydir. Algılama için doğrudan doğruya duyarlık yeterli olmasına karşın, kavrama için zihnin işe karışması gerekir. Zihnin işe karışması duyu verisinin zihinsel olana dönüştürülmesi demektir. Zihnin işlevi algıyla verilenin işlenmesidir. Bu bakımdan burada ikinci düzeyde bir alımlama söz konusudur; birinci düzeyi algı oluşturur. Algılamada duyarlık yeterlidir, zihnin işe karışmasına gerek yoktur. Örneğin bir doğa manzarası resmine baktığımızda, bunun bir doğa manzarasını resmettiğini doğrudan doğruya algılarız. Çünkü manzarayı taklit etmiş olan resim, karşımızda manzara gibi durmaktadır. Ama bir yazıya baktığımız veya bir sözü işittiğimiz zaman, onun neyi söylediğini anlamamız için resimdeki gibi yalnızca algı düzeyinde kalmamız yetmez. Burada bir sembolleştirme yapılmıştır. Örneğin “ağaç” sözcüğü, bir şeyin taklidi değil, fakat sembolüdür. Şimdi biz bu sembolü, onun sembolü olduğu şeye dönüştürerek anlarız, zihnimizde bir ağaç tasarımını canlandırırız. Fakat “miyav” gibi taklit sözcüklerinde veya gök gürültüsü gibi efektlerde durum, resimdekine benzerdir. Çünkü burada bir sembolleştirme söz konusu değildir; doğrudan doğruya taklit vardır. Dilin sembolleştirici özelliğinden ve sembolik olanın alımlanmasının anlamaya dayalı, yani kavramsal olmasından ötürü tüm dilsel sanatları kavramsal sanatlar diye adlandırıyoruz. Burada algı, kavranacak nesneyi özneye sunan, yalnızca kavrama öncesi bir basamaktır. Kavrama sırasında algı, ortadan çekilir.

Kavramsal-dilsel sanatlar, sözel ve yazılı olmak üzere ikiye ayrılır. Sözel olanlar işitme duyumuna, yazılı olanlar görme duyumuna dayanır; yani onların birinci düzey alımlanmasında ilkinde işitme, ikincisinde görme duyusu rol oynamıştır. Masal, fabl, destan [meddahlık, sohbet], radyo oyunu birinci öbeğe, şiir, hikaye, roman, piyes, anı, seyahatname, mektup ikinci öbeğe, yani yazılı kavramsal sanatlara girer.

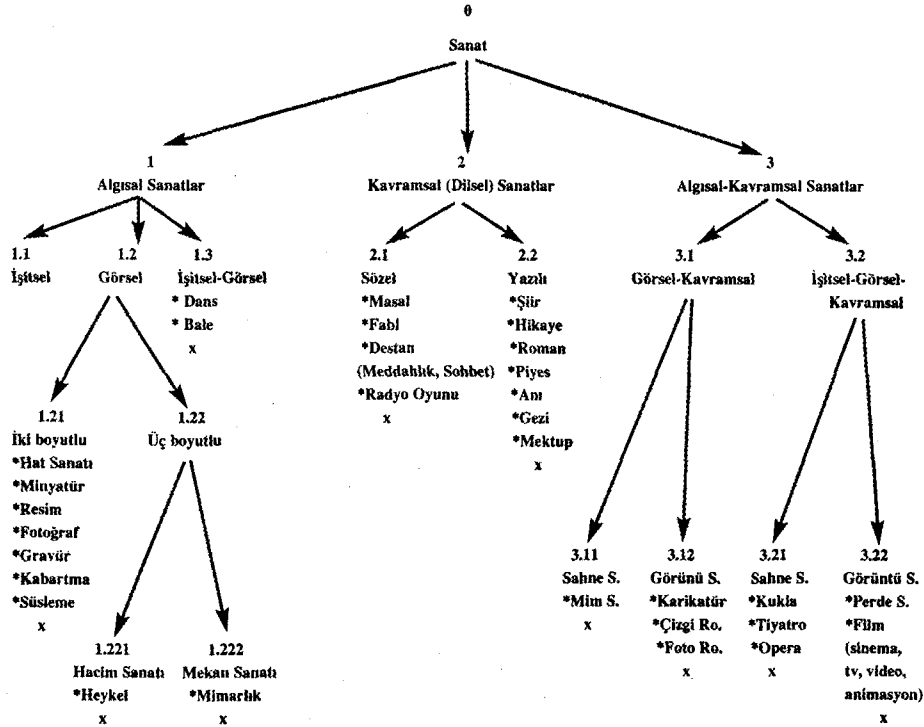
Şimdi de başlangıçta üçüncü ana grup olarak sözünü ettiğimiz, algı ve kavramanın birlikte kullandığı algısal-kavramsal sanatlara geçiyoruz. Öncelikle belirtmeliyiz ki, her kavramsal sanat, mutlaka bir algı temeline dayanır, yani birinci düzey alımlama tarzına. Çünkü bir sanat yapısı ne denli kavramsal olsa da o, somut, algılanabilir bir nesnedir. Şimdi bölümleyeceğimiz sanatların alımlanmasında algı, kavramsal dilsel sanatlarda olduğu gibi, yalnızca bir ön basamak değil, daha sonra ortadan çekilmez, tersine da-

ima işbaşındadır. Burada algı ile kavrama, daima birlikte vuku bulur. Bu algısal-kavramsal sanatları, kullandıkları algı biçimlerine göre, biri görsel-kavramsal, diğeri işitsel-görsel-kavramsal olmak üzere iki alt bölümde ele alıyoruz.

Görsel-kavramsal sanatlar, biri sahne, diğeri görüntü sanatları olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci bölüme mim sanatı, ikinci bölüme karikatür, çizgi roman ve fotoroman girer. Müziksiz yapılan modern dans, eğer bir şeyi anlatma ön plana çıkmışsa, o zaman bu sanatı, mim sanatının yanına, yani görsel-kavramsal sahne sanatlarına koymak gerekir. Burada müzik elbette eşlik eden bir şey olarak, bir fon olarak kullanılmış olabilir. Sorun müziğin bir yapısal öge olarak kullanılıp kullanılmamasındadır. Bölümlenmede bizim için önemli olan, bir ögenin yapısal oluşudur.

İşitsel-görsel-kavramsal sanatları da yine biri sahne, diğeri görüntü sanatları olmak üzere ikiye ayırıyoruz. Birincisine kukla, tiyatro, opera, ikincisine anlık görüntülerin perdeye yansıtıldığı sanatlar, yani gölge oyunları ile film (sinema, Tv, video, animasyon) sanatı girer.

Bölümlenmeyi böylece tamamlamış olduk. Şimdi onu aşağıdaki gibi bir şemada numaralayıp göstermek istiyoruz:

Bu çizelge, aynı zamanda sanat türlerinin tanımlanmasını da bize vermektedir. Tanımlama, çizelgenin okunması yoluyla yapılır. Tanımlanacak sanat türünün ait olduğu yollar yukarıdan aşağıya izlenerek tanımlama yapılır. Örneğin şöyle: “Mimarlık sanatı, algısal sanatların görsel olanlarının üç boyutlu sanatlar bölümünün bir bölümünü oluşturan mekan sanatıdır.”